

האלוהים הרועה אותי, המלאך הגואל אותי

וַיְבָרֵךְ אֶת יוֹסֵף וַיֹּאמֶר הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר הִתְהַלְכְּנוּ אֲבֹתַי לְפָנָיו אַבְרָהָם וַיְצַחֵק הָאֱלֹהִים הָרֹעֶה אֹתִי מֵעוֹדֵי עַד הַיּוֹם הַזֶּה: הַמְּלַאֲךְ הַגָּאֵל אֹתִי מִכָּל רָע וַיְבָרֵךְ אֶת הַנְּעָרִים וַיִּקְרָא בְהֵם שְׁמֵי וְשֵׁם אֲבֹתֵי אַבְרָהָם וַיְצַחֵק וַיִּדְגּוּ לְרֵב בְּקָרֵב הָאָרֶץ: (בראשית מח טו-טז).

מסכת פסחים דף קיח עמוד א

אמר רבי יוחנן: קשין מזונותיו של אדם כפליים כילודה. דאילו ביולדה כתיב: "בעצב תלדי" ובמזונות כתיב: "בעצבון תאכלנה".¹ אמר רבי יוחנן: קשין מזונותיו של אדם יותר מן הגאולה. דאילו בגאולה כתיב "המלאך הגואל אותי מכל רע" - מלאך בעלמא. ואילו במזונות כתיב "האלהים הרועה אותי".² אמר רבי יהושע בן לוי: בשעה שאמר הקב"ה לאדם: "וקוץ ודרדר תצמיח לך" זלגו עיניו דמעוה. אמר לפניו: ריבונו של עולם, אני וחמורי נאכל באבוס אחד? כיון שאמר לו: "בזיעת אפך תאכל לחם" - נתקררה דעתו.³ אמר רבי שמעון בן לקיש: אשרינו אם עמדנו בראשונה, ועדיין לא פלטינן מינה, דקא אכלינן עיסבי דדברא.⁴

בראשית רבה כ ט (פרשת בראשית)

"בעצבון תאכלנה" - א"ר אסי: קשה היא הפרנסה כפליים כלידה. בלידה כתיב "בעצב תלדי בניס" ובפרנסה כתיב "בעצבון תאכלנה". ר' אליעזר ור' שמואל בר נחמן. רבי אליעזר אומר: הקיש גאולה לפרנסה ופרנסה לגאולה, שנאמר: "ויפרקנו מצרינו" (תהלים קלו כד) וסמיך ליה: "נותן לחם לכל בשר" (שם שם כה) - מה גאולה פלאים אף פרנסה פלאים. מה פרנסה בכל יום אף גאולה בכל יום. רבי שמואל בר נחמן אמר: וגדולה מן הגאולה, שהגאולה ע"י מלאך והפרנסה ע"י הקב"ה. גאולה על ידי מלאך מניין? שנאמר: "המלאך הגואל אותי מכל רע". פרנסה על ידי הקב"ה (מניין?) שנאמר: "פותח את ידך ומשביע לכל חי רצון" (תהלים קמה טז). רבי יהושע בן לוי אמר: גדולה מקריעת ים סוף...⁵

פסיקתא רבתי פרשה לג

אמר ר' שמואל בר נחמן: רצונך לידע מה כוחה של פרוסה זו שאדם נותן לתוך פיו, שהיא קשה יותר מן הגאולה. מניין? אתה מוצא בשעה שיוסף מקריב את בניו לפני אביו שיברכם תלה את הגאולה במלאך "המלאך הגואל אותי מכל רע". אבל כשבא לפרוסה מה הוא אומר? "האלהים הרועה אותי".⁶

¹ בניגוד מה לעברית של היום שבה הסימות "ון" מקטינה ומנמיכה (ילד ילדון, ספר ספרון), הדרשן כאן מבין שעצבון קשה מעצב: "תרי משמע" אומר רשב"ם בפירוש על הדף בגמרא שם. ואולי הכוונה גם שלידה היא עצב חד-פעמי ואילו הפרנסה - יום יום.

² יעקב סוגר כאן מעגל שהחל בתחילת פרשת ויצא בבריחתו לארם. ראה בראשית רבה ס ט ו: "והנה אנכי עמך ושמרתך בכל אשר תלך והשיבותיך אל האדמה הזאת, כי לא אעזבך - רבותינו אומרים: על הכל השיבו הקב"ה ועל הפרנסה לא השיבו. אמר רב אסי: אף על הפרנסה השיבו שנאמר כי לא אעזבך, ואין עזיבה אלא פרנסה, שנאמר: ולא ראיתי צדיק נעזב". לפי שיטת רב אסי, יעקב מאשר כאן שאכן הוא לא נעזב כפי שהובטח לו. לפי שיטת רבותינו, לכתחילה לא היה הקב"ה מוכן להבטיחו על הפרנסה, אבל כעת בדיעבד ובסוף חייו הוא רואה שהקב"ה אכן לא עזבו. וכבר הארכנו לדון במדרש זה בדברינו [ועל הפרנסה לא השיבו](#) בפרשת ויצא. ראה גם דברינו [אין הבטחה לצדיק בעולם הזה](#) שם. הבטחה לכתחילה - אין, קיום בדיעבד, אם זוכים - יש.

³ מה הרגיע את אדם הראשון שנתקררה ונחה דעתו? שאמנם "בזיעת אפך", אבל בסופו של דבר "תאכל לחם". שיש בכל זאת הבדל בין האדם והבהמה - האדם, אחרי כל העבודה הקשה, אוכל לחם ולא עשב. מצלחת ולא מאבוס. זאת ועוד, ראה בראשית רבה טו ז שאחת הדעות היא שעץ הדעת ממנו אכלו אדם וחיה היה חיטה: "מה היה אותו האילן שאכלו ממנו אדם וחיה? ר' מאיר אומר: חטים היו. כשאין לבן אדם דעה, הם אומרים: לא אכל אותו אדם פת חטים מימיו". הלחם אינו רק מאכל מעודן יותר מעשב, אלא גם נותן לאדם דעת. ובהמשך המדרש שם: "נחלקו ר' נחמיה ורבותינו. ר' נחמיה אמר: המוציא לחם מן הארץ - שכבר הוציא לחם מן הארץ". זאת אומרת שכאשר האדם אוכל לחם, בסוף יום עמלו, הוא חוזר, בטעם מה, לגן העדן. או נאמר, אדרבא, הלחם הוא חידוש ופיצוי מה, לגירוש מגן העדן שם היו רק אילנות ופירות.

⁴ תרגום: ועדיין לא ניצלנו ממנה, שאנו אוכלים לעתים מעשב השדה (בשני רעב, למשל). ראה הסברו של שטיינזלץ בגמרא שם. וראה בראשית רבה כ י: "אילו זכית היית נוטל עשבים מתוך גן עדן וטועם בהם כל מעדנים שבעולם. עכשיו שלא זכית: ואכלת את עשב השדה. אמר ר' יצחק: על הדורות הללו הוא אומר.. שאדם משליך משדהו ואוכלה", היינו אוכל את השלף שנשאר אחרי הקציר שהוא בד"כ מאכל לבהמות. ראה הביטוי "בשלפי השמד" (שיר השירים רבה ב ג).

⁵ מדרש זה הולך בעקבות הגמרא בפסחים, אך בהבדלים מסוימים. גם הוא פותח בהשוואה הניגודית בין הפרנסה והלידה (אדם וחיה), אך בהמשך הוא מוצא דמיון רב בין הפרנסה לגאולה. שניהם פלאיים ושניהם קורים יום יום. ר' שמואל בן נחמן מחזיר אותנו לגמרא בפסחים ולרעיון שהפרנסה גדולה מהגאולה, אך הפסוק שהוא מביא לגבי הפרנסה איננו מפרשתנו אלא מתהלים. אולי אין הוא רוצה לעמת את "האלהים הרועה אותי" מול "המלאך הגואל אותי" כפי שעושה הגמרא בפסחים. בהמשך אכן נראה דעות כאלה. בכל מקרה, אפשר לשאול: מדוע באמת גדולה הפרנסה מהגאולה? מה פשר הראייה הכל כך ארצית הזו?

⁶ ראה מקבילה בילקוט שמעוני ישעיהו רמז תע"ד. בשניהם, "פרוסה" ולא פרנסה. טעות סופר? לא סביר. אבל הדמיון קרוב מדי, חילוף של אות אחת שגם נכתבת בצורה דומה! ומקור המילה "פרנס" עצמה אינו ברור. ראה מילון בן יהודה ואבן שושן. אך ודאי

מדרש תהלים (בובר) מזמור כג

"ה' רועי לא אחסר" - זהו שאמר הכתוב: "מזקנים אתבונן" (תהלים קיט ק). אמר ר' יוסי ב"ר חנינא: אתה מוצא שאין אומנות בזויה בעולם מן הרועה⁷, שכל ימיו הוא הולך במקלו ובתרמילו, ודוד קרא להקב"ה רועה! אלא אמר דוד: "מזקנים אתבונן" - יעקב קרא לו רועה, שנאמר: "האלהים הרועה אותי", אף אני קורא אותו רועה - "ה' רועי לא אחסר"⁸.

שמות רבה לב ט

"הנה אנכי שולח מלאך" - אמר לו הקב"ה למשה: מי ששמר את האבות הוא ישמור את הבנים. וכן אתה מוצא באברהם כשברך את יצחק בנו, אמר לו: "ה' אלהי השמים... הוא ישלח מלאכו לפניך". ויעקב אבינו מה אמר לבניו? "המלאך הגואל אותי מכל רע יברך את הנערים" - אמר להם: הוא גאלני מיד עשו, הוא הצילני מיד לבן, הוא זנני ופרנסני בשני רעבון. אמר הקב"ה למשה: אף עכשיו מי ששמר את האבות ישמור את הבנים, שנאמר: "הנה אנכי שולח מלאך לפניך". בכל מקום שהמלאך נראה, השכינה נראית. שנאמר: "וירא מלאך ה' אליו בלבת אש מתוך הסנה" (שמות ג ב). ומיד: "ויקרא אליו אלהים מתוך הסנה". ולא עוד אלא בשעה שצועקים ישראל לפניו תבוא להם תשועה... וכן בגדעון: "ויבוא מלאך ה'", "וירא אליו מלאך ה'". וכן לעתיד לבוא בשעה שיגלה, הגאולה באה על ישראל, שנאמר: "הנני שולח מלאכי ופנה דרך לפני" (מלאכי ג א).⁹

שבת שלום

חזק חזק ונתחזק

מחלקי המים

מים אחרונים: חפש מדרשים על הפסוק: "הטריפני לחם חוקי". ראה הסיפור בימים נוראים של עגנון על בן המלך שכל שביקש מהמלך הוא בקתת קש! (במקום ששייבו אל ארמון המלוכה). אך חז"ל אולי לא חשבו כמו הסיפור החסידי וסברו שגדולה או קשה הפרוסה מהגאולה. בצוק העתים ומתוך קשיי הגלות והסבל, מה מבקש יהודי קודם: פרנסה או גאולה?

שיש קשר בין המונח פרנסה במובן של מנהיג ופרנסה. תפקידו של הפרנסה המנהיג הוא לדאוג לפרנסה לעם (ברכות ג ע"ב דברי דוד: "צאו והתפרנסו זה מזה", ופרשת השבוע שעבר: "וינהלם בלחם"). אבל האבות נקראים רועים (סוכה נב ע"ב) - "האלהים הרועה אותי". ראה מה בין דוד שהוא מנהיג ומלך מול יעקב שהוא ראש בית אב: "דוד, ע"י שהוא מפרנס את ישראל, היה אומר לו: ואהיה עמך בכל אשר הלכת. אבל יעקב ע"י שהוא מפרנס את ביתו, הוא אומר לו: שוב אל ארץ אבותיך (בראשית רבה עד א). ראה דברינו [רועי צאן עבדיך](#) בפרשת ויגש.

⁷ "סתם רועה פסול לעדות" (בבא מציעא ה ע"ב). ובמסכת קידושין פב ע"א: "לא ילמד אדם את בנו חמר, גמל, קדר, ספן, רועה וחונני, שאומנותן אומנות ליסטים". ובמקומות רבים בגמרא "רועה בקר" כביטוי למעמד נמוך. ורועה צאן נמוך עוד יותר: "אמר לו: אתה הוא עקיבא ששמך הולך מסוף העולם ועד סופו? אשריך שזכית לשם, ועדיין לא הגעת לרועי בקר! אמר לו רבי עקיבא: ואפילו (לא) לרועי צאן!" (יבמות טז ע"א). לא רק במצרים נחשבו הרועים למעמד נמוך ולא אמין ("תועבת מצרים כל רועה צאן"). אך ראה גם הסיפור על הרועה שהפך לנזיר במסכת נזיר דף ד ע"ב. ראה שוב דברינו [רועי צאן עבדיך](#) בפרשת ויגש.

⁸ אפשר שמדרש זה הוא מפתח להבנת עדיפות הפרנסה על הגאולה. הגאולה תבוא מתי שתבוא (זכו אחישנה, לא זכו בעיתה, סנהדרין צח ע"א). אבל הפרנסה והמלאכה הם יום יום. אין מלאכה שהיא מתחת לכבודו של אדם ("פשוט נבילה בשוק ואל תצטרך לבריות" בבא בתרא קי ע"א). אם הקב"ה בכבודו ובעצמו "רועה" ואם האבות נקראים רועים סימן שמלאכה ופרנסה, גם הבזויות ביותר, חשובות מאד. ראה גם מדרש תהלים (בובר) על פסוק זה: "ה' רועי לא אחסר - זהו שאמר הכתוב כי ה' אלהיך ברכך בכל מעשה ידך (דברים ב ז), ר' יעקב אומר: יכול אפילו יושב ובטל? תלמוד לומר בכל מעשה ידך. אם עשה אדם הרי הוא מתברך, ואם לאו אינו מתברך". מדרשים רבים נאמרו על הפסוק "ה' רועי לא אחסר" ועל הקשר בינו ובין "האלהים הרועה אותי" שבפרשתנו. בשניהם, אגב, כתוב רועה ורועי בכתב חסר ודרשו: רעי. וראה פסחים קיח ע"א בדיון על כוס רביעי של ליל הסדר: "תנו רבנן: רביעי גומר עליו את ההלל, ואומר הלל הגדול, דברי רבי טרפון, ויש אומרים: ה' רעי לא אחסר".

⁹ מדרש זה שבסוף פרשת משפטים, לאחר מתן תורה, מדגיש שהמלאך הוא שלוחו של הקב"ה ואין שום פחיתות במלאך לעומת הקב"ה. כך היה אצל אברהם, כך אצל יעקב (בפרשתנו), אצל משה (בסנה), גדעון וכן גם לעתיד לבוא. ומדרשים אחרים מוסיפים גם את המלאך של יהושע ואפילו זה של העקידה. שים לב שבציטטה מפרשתנו: "המלאך הגואל אותי מכל רע", הוא מדבר גם על "הוא זנני ופרנסני בשני רעבון", בניגוד למדרשים שהבאנו לעיל. מדרש זה לא רק מתווכח עם המדרשים לעיל, אלא גם עם מדרשים באותה פרשה בשמות רבה, בסימנים ב ו-ה שם, היוצרים פער בין המלאך לקב"ה: "אמר להם הקב"ה לישראל: אילו זכיתם אני בעצמי נעשיתי לכם שליח.. ועכשיו שלא זכיתם הריני מוסר אתכם לשליח" וכן: "אמר לו משה: מלאך אתה משלח עמי? לא כך היו התנאים!". ומדרשים אחרים (תנחומא בסוף משפטים שם) ובעיקר פרשני המקרא והראשונים, האריכו בנושא זה של הקשר בין "אלהים" ו"מלאך". ראה אור החיים וספורנו בפרשתנו שמחברים את "האלהים הרועה אותי" ו"המלאך הגואל אותי" לרצף אחד. וראה הרמב"ם בפרשת העקידה בראשית כב יב. והראב"ד האריך בעניין זה בספר האמונה הרמה: "וכן לא יטעה טועה בסבתנו ויחשוב.. שמאמר יעקב אבינו ע"ה: "האלהים אשר התהלכו אבותי לפני עד המלאך הגואל אותי מכל רע יברך את הנערים", שהתפלל אל המלאך. אבל פירוש דבריו: האלהים אשר התהלכו אבותי לפניו ישלח את המלאך הגואל אותי מכל רע לברך את הנערים". וכבר זכינו להשלים דף בנושא [הנה אנכי שולח מלאך לפניך](#) בפרשת משפטים.